

invitarien a creure que els dos mots es crearen paral·lelament en les dues llengües o que si hi hagué transmissió, més aviat seria del català al castellà.

El *DAG*, ja i l'*AlcM* ens permetien datar *borratxo* en el *Colloqui de les Dames* del S. xv i *borratxa* 'botella o boteta de cuir' en docs. de 1420 i 1435. De més a més en una nadala catalana conservada en un ms. de la primera meitat del S. xv, on es descriu l'alegria de sant Josep per la naixença de l'Infant, veiem: «Balla Josep ab la *boratxa*, / pren-se a sonar lo flaviol», en la preciosa col·lecció d'antigues cançons nadalenques p. p. Romeu i Figueres (*NCL*, lxxv, 60.33): això alludeix a la *carabassa* de vi, que altres nadales d'aquell temps assenyalen, junt amb el bordó, com a atributs del sant viatger (*ibid.*, 78.15); i també deu fer al·lusió a l'escena de sant Josep i els pastors, *borratxos* després d'haver celebrat el fet amb moltes libacions, altre lloc comú dels vilancets coetanis (69.53, 69.54, 65.7ss.); per a les escenes de sant Josep ballant, V. *ibid.* i els altres textos semblants aplegats per Joan Amades a *La Tramontane* (Perpinyà, Nadal de 1955, pp. 4 i 5 de la tir. a p.).

Encara que *borratxa* hagi estat negligit en el *DFa.*, és un mot de gran i general difusió en el territori de la llengua: comú a tots els dialectes, segons l'*AlcM*, que de més a més el documenta en una escriptura d'arxiu de Sta. Coloma de Queralt. Avui s'hi usa fins als límits extrems del Nord i del Llevant: la llegim en versos de Josep Seb. Pons (*Canta-Perdiu*, pp. 34, 132; Grandó, *Misc. Fabra*, 183 «botella de cuir; gourde»), «sa *borratxa* emborratxa» és una dita popular a Menorca (Camps i Mercadal, *Folk. Men.* 1, 308), i és des del català que sembla haver passat per una banda a l'italià¹ i per l'altra al francès² segurament a través de la llengua d'oc.³

En castellà també s'ha conegut el nom del recipient; i apareix ja a la primera meitat del S. xv, en una dita dels *Refranes que dizen las Viejas tras el fuego*: «qué tacha beber con *borracha!*» (n.º 590, *RHisp.* xxv, 170). No degué ser recent ni impopular a Andalusia, car des d'allí degué passar al portuguès (Nobilíng el tradueix per «weinschlauch» 'bot de vi' cxxiv, 345 i desorientat per la terminació el pren erradament per italianisme), però encara avui a Lisboa —i això ens interessa per a l'etimologia—, diuen de l'embriac que «parece uma *borracha*» (MLWagner, *VKR* x, 28); i també des d'allí hagué de passar a l'àrab granadí, on prengué la forma *bornáca* (*PAlc.*, «bota de vino», Sim., s. v.). De tota manera en castellà el substantiu demostrà molta menys vitalitat, que aviat va tenir tendència a esdevenir dialectal o anti-quar-se (Covarrubias, el 1611, diu a propòsit de *borracho*, que *borracha*, recipient, 'és un mot propi de la Corona d'Aragó i d'Itàlia, substituït a Castella per *bota*').

L'adjectiu *borratxo* (-acho-), substantivat o no, en català i en castellà s'ha convertit en un dels mots essencials i bàsics de la llengua —junt amb derivats tan importants com el verb *emborratxar* i els abstractes i d'altres— fins a reemplaçar en la llengua popular i

viva els antics mots tradicionals com *embriac* o *ebri*, els quals, però, han resistit molt de temps en l'ús tradicional i purista de gran part dels literats i lexicògrafs, retardant artificialment les dates de registre filològic dels fets. La bibliografia amb què comptem⁴ està encara afectada i influida per les llacunes i prejudicis que deriven d'això. No és estrany, doncs, que la documentació de què disposem doni una idea segurament incompleta i retardada de la generalització, i fins de la primera aparició del mot; i més encara que en castellà,⁵ en la nostra llengua, on la terminació en -o i l'aparent sufix -atxo donaven la impressió enganyosa d'un castellanisme o almenys un mot poc genuí.

Tanmateix *borratxo*, que és avui l'únic mot d'ús popular (i general a tot el territori, sense excloure'n les Balears ni la Cat. fr. ni l'Alt Pallars: Cardós i Vall Ferrera, 1932), apareix ja en el S. xv, en el *Colloqui de les Dames*, i en fonts ben genuïnes del S. xvi: «lo qui està *borracho*: potulentus, ebrius», a. 1575 (amb tots els derivats, OPou, *TbPu.*, p. 189); el valencià Gaspar Guerau de Montmajor (a. 1586), bon i pur poeta en la nostra llengua, el posava en rima amb *macho* 'mul' (*RHisp.* xxxiv, 560). Ja llavors i abans apareixen pertot els mots connexos i derivats.

En conclusió, cat. *borratxo* i el mot castellà apareixen en la documentació si fa no fa simultàniament, i el substantiu *borratxa* (boteta, etc.) abans en català que en castellà (cent anys o poc menys), per tant no hi cap raó filològica per creure que siguin castellanismes o mots suspectes de ser-ho. En canvi són manlles en les llengües germanes: en tot cas això és segur a Itàlia, on *borraccio* (o *v-*) pertany al dialecte napolità gairebé únicament,⁶ i encara que s'hi va usar bastant *abborracciarsi* «ubbriacarsi» fou en l'època hispanitzant, des de mitjan S. xvi, i caigué en desús des de la fi del següent. No és segur que sigui castellanisme el port. *borracho*, pot ser-hi també mot autòcton d'herència mossàrab, però el fet que allí *bébedo* (BIBĪTUS) s'hagi mantingut en forta vigència, i sense caràcter intensiu ni afectiu, com el seu germà *cast-beodo*; d'altra banda l'escassetat i data tardana del mot (Moraes no en dona cites d'autors) i la concurrència d'un homònim de popularitat vigorosa,⁷ més aviat fan creure que sigui transmès o reforçat per la influència castellana.

Per a l'etimologia seria decisiu resoldre què hagué de ser primer: si la idea de 'boteta' o la d'«embriac» No hi ha raons semàntiques decisives: el trànsit es pogué fer en un sentit i en l'altre. La *borratxa* pogué ser anomenada així perquè sovint és plena de vi, i a l'home ebri se li pogué dar aquest nom per una comparació pintoresca amb un recipient que se n'omple més i més, cf. el cast. *borracho como una cuba*, cat. *aquest home és un bocoi!*, fr. *cuver son ivresse*. El primer trànsit semàntic es pot dir que es basaria en una comparació objectiva, de naturalesa intel·lectual i raonable; la segona és una metàfora afectiva i imatjada, de caire ben popular; justament en l'ús lisboeta